

تعاون و کشاورزی، سال دوم، شماره ۸، زمستان ۱۳۹۲

تأثیر آموزش در مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری شهرستان گنبدکاووس

محمد رضا شهرکی^{۱*}، احمد عابدی سروستانی^۲، بهاره بهمنش^۳، نغمه غلامی^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۴/۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۹/۱۱

چکیده

تحقیق حاضر با هدف بررسی رابطه بین دوره‌های آموزشی- ترویجی و میزان مشارکت اعضای تعاونی‌های مرتعداری در برنامه‌های طرح‌های مرتعداری به روش پیمایشی انجام گرفت. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه استفاده شد. حجم نمونه از طریق جدول کرجسی مورگان ۲۳۴ نفر به دست آمد که به روش انتساب متناسب در بین بهره‌برداران ۱۳ طرح مرتعداری تعاونی‌های مرتعداری شهرستان گنبدکاووس انتخاب شدند. یافته‌ها نشان می‌دهد که بهره‌برداران در برنامه‌های اصلاحی از جمله ایجاد چاله و گودال در مرتع، تأمین نیروی کارگری، همکاری در حفاظت از طرح‌های اجرا شده و فرق عرصه‌های بوته‌کاری شده، همکاری در تأمین و توسعه منابع آب آشامیدنی و جمع‌آوری بذرها گیاهان مرتعی بیشترین مشارکت را داشته‌اند. علاوه بر این، تشکیل دوره‌های آموزشی و ترویجی دارای رابطه مثبت و معنی‌دار با میزان مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های مختلف طرح‌های مرتعداری یعنی مشارکت در اصلاح و توسعه مراتع، مشارکت در حفاظت از مراتع و مشارکت در بهره‌برداری از مراتع به ترتیب با ضریب همبستگی‌های ۰/۸۰، ۰/۷۵ و ۰/۶۳ بوده است. با توجه به یافته‌های تحقیق حاضر، پیشنهادهایی ارائه شده است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به تنوع بخشیدن به برنامه‌های آموزشی و ترویجی، منطبق کردن محتوای این برنامه‌ها با مشکلات بهره‌برداران مراتع و استفاده بیشتر از فیلم و بازدیدهای صحرائی به دلیل پایین بودن سطح سواد اکثر مرتعداران اشاره کرد.

واژه‌های کلیدی: آموزش، مشارکت، بهره‌برداران، تعاونی مرتعداری، طرح مرتعداری

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان
* نویسنده مسئول
E-mail: m.rshahraki@yahoo.com
۲. استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان
۳. استادیار گروه مرتعداری، دانشگاه گنبدکاووس
۴. دانشجوی دکتری مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

مقدمه

با توجه به وسعت زیاد جنگل‌ها و مراتع، مشارکت بهره‌برداران این عرصه‌ها بهترین راهکار برای حفاظت و احیای آن‌ها به شمار می‌رود (امیرنژاد و رفیعی، ۱۳۸۸). به همین دلیل، یکی از مفاهیم اساسی در توسعه منابع طبیعی و جلوگیری از تخریب مراتع مشارکت دادن مرتعداران در تمام مراحل است (Garforth et al., 1988).

مشارکت مردم در روند توسعه، نزد صاحب‌نظران چنان جایگاهی یافته است که گاه توسعه را معادل با مشارکت دانسته‌اند و یا مشارکت را وسیله و هدف توسعه ذکر کرده‌اند (طالب و نجفی‌اصل، ۱۳۸۹). برخی نیز تأکید زیادی بر دخالت دادن مردم در کارها و فعالیت‌های مربوط به خودشان دارند. در این صورت، مردم به طور مستقیم و یا غیرمستقیم از نتیجه آنچه ساخته و پرداخته‌اند بهره‌مند خواهند شد (خان محمدی و همکاران، ۱۳۹۱).

مشارکت به شکل‌های مختلفی تعریف شده است؛ برای مثال، مشارکت را می‌توان فرایندی دانست که شامل دخالت مردم در تصمیم‌گیری، اجرای طرح‌ها و سهم شدن آنان در منافع طرح‌های توسعه و مداخله در ارزیابی طرح‌هاست (حیدری و همکاران، ۱۳۸۹). در واقع، مشارکت فرایندی است که در آن ذی‌نفعان در تعیین تقدم و اولویت نیازها، سیاست‌گذاری‌ها، تخصیص منابع و یا اجرای برنامه سهم شده و مداخله می‌نمایند (World Bank, 1996). در تعریف دیگر، مشارکت فرایند دخالت مردم به منظور تأثیرگذاری در نتایج و دستاوردهای طرح‌ها و برنامه‌های مختلف عنوان شده است (CIS, 2003). به هر حال، صرف نظر از چگونگی تعریف مشارکت، بسیاری از صاحب‌نظران (مانند: Blackstoc & Richards, 2007؛ Chowdhury, 2004 و Ozerol & Newig, 2008) معتقدند که دخالت و مشارکت افراد و گروه‌های محلی روستایی در طرح‌های مرتعداری می‌تواند مزایای فراوانی را به همراه داشته باشد. در واقع، حفظ و احیای منابع طبیعی و به ویژه آب و خاک کشور بدون مشارکت فعال روستاییان تحقق‌پذیر نیست زیرا اولاً این بهره‌برداران هستند که بیشتر با این منابع ارتباط دارند و ثانیاً زندگی آنان به این منابع بستگی دارد (روحی و همکاران، ۱۳۸۹). علاوه بر این، مشارکت ابزاری برای دخالت بیشتر زنان در امور

مربوط به اجتماع خود (Wodlu et al., 2013) و همچنین دستیابی به دانش بومی محسوب می‌شود که می‌تواند نقش مهمی در مدیریت منابع طبیعی داشته باشد (Oba, 2012).

اساساً طرح‌های مرتعداری، به عنوان یک برنامه مدون مدیریتی، با هدف حفظ، اصلاح، احیا و بهره‌برداری اصولی و پایدار از مراتع صورت می‌گیرد و با مشارکت بهره‌برداران بیشترین کارایی را خواهد داشت (حیدری و همکاران، ۱۳۸۹). این در حالی است که اهمیت و نقش اساسی دوره‌های آموزشی- ترویجی در مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های توسعه، به ویژه طرح‌های مرتعداری، بر کسی پوشیده نیست. فعالیت‌های آموزشی- ترویجی مرتبط با مراتع سبب افزایش دانش و ارتقای نگرش افراد می‌شود و دیدگاه آن‌ها را نسبت به حفظ، احیا و توسعه و همچنین بهره‌برداری مناسب از مراتع مثبت می‌نماید که خود می‌تواند افزایش مشارکت آن‌ها در برنامه‌های مربوط را موجب شود.

اهمیت طرح‌های مرتعداری و نیز لزوم مشارکت بهره‌برداران، به خصوص در تعاونی‌های مرتعداری به عنوان مجری اجرای این‌گونه طرح‌ها در مراتع باعث شده است تحقیقات مختلفی در این باره انجام گیرد که در ادامه، به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

محمدی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود در استان گلستان نشان دادند که ۴ عامل اقتصادی-ترویجی، اکولوژی- مشارکتی، ایمنی و انگیزشی بیشترین تأثیر را در میزان مشارکت روستاییان داشته‌اند.

لیو و همکاران (Liu et al., 2010) پس از انجام یک تحقیق، برگزاری دوره‌های آموزشی به منظور بهبود سطح آگاهی افراد در خصوص طرح‌های آبخیزداری را پیشنهاد نموده‌اند.

خلیقی و حسن‌قاسمی (۱۳۸۳) میزان آگاهی دامداران و آموزش و ساختار اجتماعی را بر میزان مشارکت بهره‌برداران در طرح‌ها مؤثر دانستند.

ورمزیاری و حسینی (۱۳۸۸) یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مؤلفه‌های مؤثر در بهبود معیشت و زندگی روستاییان مشارکت دانستند به طوری که تصور توسعه پایدار بدون تحقق مشارکت ناممکن است.

در مطالعه خاتون آبادی و همکاران (۱۳۸۰) عوامل برنامه‌ریزی، اقتصادی، آموزشی و اجتماعی بیشترین اثر را در عدم مشارکت دامداران در احیای مراتع شهرستان آق‌قلا در استان گلستان داشته‌اند.

رضوانفر و شریف‌زاده (۱۳۸۲) بیان کرده‌اند که استفاده بهینه از رسانه‌های گروهی، همایش‌های آموزشی، طرح‌های نمایشی و سفرهای علمی می‌توانند در آماده‌سازی مردم جهت مشارکت مؤثر باشند.

جلالی و کرمی (۱۳۸۵) ۴ دسته عوامل مؤثر در میزان مشارکت بهره‌برداران را شامل ویژگی‌های فردی، اجتماعی، اقتصادی و حمایتی دانستند و ذکر کردند که دانش فردی بهره‌بردار، سطح سواد، خدمات ترویجی و پیامدهای اجتماعی مشارکت همبستگی معنی‌داری با میزان مشارکت مرتعداران در تعاونی مرتعداری داشته‌اند.

امیرنژاد و رفیعی (۱۳۸۸) با برآورد الگوی رگرسیونی لوجیت نشان دادند که متغیرهای درآمد، تعداد دام، مساحت مرتع تحت اختیار، سابقه بهره‌برداری از مراتع، آموزش‌های ترویجی و میزان تحصیلات اثر مثبت و معنی‌دار بر مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری داشته‌اند.

شریعتی و همکاران (۱۳۸۴) در بررسی مشارکت روستاییان جنگل‌نشین در حفاظت از جنگل‌های شمال و غرب کشور نتیجه گرفتند که سطح سواد، میزان آگاهی از اهمیت و فواید جنگل، شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی، استفاده از نشریات و مجله‌های ترویجی، استفاده از فیلم‌های آموزشی، استفاده از جلسه‌های سخنرانی، استفاده از برنامه‌های آموزشی رادیو، استفاده از تلویزیون، دفعات تماس با مروجان، دفعات تماس با محافظان افتخاری و تأمین سوخت توسط دولت با متغیر میزان مشارکت روستاییان در حفاظت از جنگل‌ها رابطه مثبت و معنی‌دار داشته‌اند.

دیجی‌جوین (Djodjowin, 2000)، گلندینگ و همکاران (Glendinning et al., 2001)،

دالیسکا و همکاران (Dolisca et al., 2006) و فهام و همکاران (Faham et al., 2008) در

مطالعات خود عنوان کرده‌اند که آموزش در مشارکت روستاییان در حفاظت و مدیریت جنگل‌ها تأثیر دارد.

با در نظر گرفتن لزوم توجه ویژه به منابع طبیعی و اهمیت اجرای طرح‌های مرتعداری به منظور مدیریت صحیح و پایدار و همچنین اهمیت مشارکت بهره‌برداران، به عنوان مهم‌ترین رکن موفقیت این قبیل طرح‌ها در عرصه‌های مرتعی، تحقیق حاضر سعی دارد با توجه به تأثیرگذاری عوامل مختلف در میزان مشارکت، تأثیر دوره‌های آموزشی را در میزان مشارکت بهره‌برداران مراتع بررسی نماید. در این راستا اهداف زیر دنبال شده است:

- بررسی میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری؛
- شناسایی و رتبه‌بندی شاخص‌های برگزاری دوره‌های آموزشی - ترویجی در بین بهره‌برداران؛
- بررسی رابطه بین آموزش و مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتعداری.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی و کاربردی است. جامعه آماری تحقیق شامل ۵۸۰ بهره‌بردار در ۱۳ تعاونی مرتعداری در قالب طرح‌های مرتعداری منطقه داشلی‌برون از توابع شهرستان گنبدکاووس در استان گلستان بود (جدول ۱). بر اساس جدول کرجسی - مورگان، تعداد ۲۳۴ نفر به عنوان نمونه تحقیق تعیین شدند. با استفاده از روش انتساب متناسب، یعنی نسبت تعداد کل بهره‌برداران هر طرح مرتعداری به کل بهره‌برداران منطقه ضرب در حجم کل نمونه، تعداد نمونه لازم از هر طرح مرتعداری مشخص شد.

جدول ۱. مشخصات طرح‌های مرتعداری منطقه مورد مطالعه

نام طرح مرتعداری	تعداد بهره‌برداران	مساحت طرح (هکتار)
داشلی برون	۶۱	۹۶۷۰
چپر قیمة	۹۴	۵۸۱۵
پشه‌لر	۳۴	۸۳۷۷
اوج قوئی	۵۸	۵۴۵۷
نارلی داغ	۷۰	۵۸۲۰
دماغ	۱۲	۶۵۵۷
خیرخواجه	۴۵	۳۹۹۰
بیکه (سلملی) دره	۲۲	۲۴۳۱
آرتق قلیچ چشمه	۳۶	۴۲۸۰
حاجی قوشان	۲۴	۲۶۲۱
قل قلی میرداود	۳۰	۲۵۰۰
الچک تپه	۴۸	۱۲۵۰۰
آراقوی	۴۶	۴۹۰۰

تغیر مستقل این تحقیق دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده (شامل ۹ گویه) و متغیر وابسته شامل میزان مشارکت بهره‌برداران در سه سطح احیا و توسعه (۸ گویه)، حفاظت (۷ گویه) و بهره‌برداری از مرتع (۶ گویه) بود که همگی در قالب طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای (عدد صفر برای گزینه هیچ و عدد ۴ برای گزینه خیلی خوب) سنجیده شدند. ابزار سنجش و گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه‌ای بود که بر اساس پیشینه مطالعات انجام شده در راستای تحقیق تهیه گردید. برای تعیین روایی پرسش‌نامه، از نظر کارشناسان و متخصصان در زمینه مرتعداری و ترویج و آموزش کشاورزی بهره گرفته شد. برای تعیین پایایی ابزار سنجش، با استفاده از یک مطالعه راهنما، پرسش‌نامه اولیه با ۳۰ نفر بهره‌بردار تکمیل گردید و سپس با کمک آزمون آلفای کرونباخ پایایی

پرسش‌نامه برابر ۰/۸۲ به دست آمد. پس از جمع‌آوری اطلاعات، داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS¹⁸ تجزیه و تحلیل شد. در این راستا از آماره‌های توصیفی مانند فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد.

نتایج و بحث

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که میانگین سنی پاسخگویان منطقه مورد مطالعه ۴۸ سال است. جوان‌ترین و مسن‌ترین آن‌ها به ترتیب ۲۸ و ۷۹ سال داشته‌اند. اکثر بهره‌برداران (بیش از ۹۰ درصد) بی‌سواد و یا دارای سواد در حد ابتدایی بودند. حدود ۹۲ درصد افراد متأهل و متوسط تعداد افراد خانواده‌های آنان ۴ نفر بودند. بیشترین تعداد پاسخگویان، یعنی ۶۴ درصد، بین ۱۰۰ تا ۱۵۰ راس دام و سابقه‌ای بین ۴۰ تا ۵۰ سال در دامداری داشتند.

میزان مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های اصلاحی، حفاظتی و بهره‌برداری از مراتع

همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد، همکاری در ایجاد چاله و گودال در مرتع، همکاری در تأمین نیروی کارگری جهت احیا و اصلاح و همکاری در تأمین ابزارها و نهاده‌ها به ترتیب با میانگین ۳/۷، ۳/۶۶ و ۳/۶۰ سه اولویت اول مشارکت بهره‌برداران را در برنامه‌های اصلاحی و توسعه‌ای طرح‌های مرتعداری تشکیل داده‌اند. همکاری در ایجاد مناطق قرق نیز آخرین اولویت می‌باشد که نشان‌دهنده مشارکت کمتر بهره‌برداران در این زمینه است. همچنین بررسی عوامل مشارکتی بهره‌برداران در برنامه‌های حفاظتی طرح‌های مرتعداری بیانگر آن است که بهره‌برداران در حفاظت از طرح‌های اجرا شده سازمان‌های ذیربط مشارکت بیشتری نسبت به سایر برنامه‌ها داشته‌اند. نتایج میزان مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های بهره‌برداری و استفاده از مراتع نشان می‌دهد که بهره‌برداران در زمینه‌های تأمین منابع آب آشامیدنی دام، جمع‌آوری بذره‌های گیاهان مرتعی و ایجاد آبشخوار در مراتع همکاری و مشارکت بیشتری نسبت سایر موارد داشته‌اند.

جدول ۲. میزان مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های احیا و توسعه، حفاظت و بهره‌برداری از مراتع

اولویت	میانگین	انحراف معیار	متغیر یا گویه	سطح مشارکت
۲	۳/۶۶	۰/۶۰	همکاری در تأمین نیروی کارگری جهت احیا و اصلاح	احیا و توسعه مراتع
۵	۳/۳	۰/۶۰	همکاری در پرداخت هزینه‌های احیایی و اصلاحی	
۴	۳/۴۳	۰/۷۳	نهال‌کاری در عرصه‌های تخریب شده	
۳	۳/۶۰	۰/۹۸	همکاری در تأمین ابزارها و نهاده‌ها	
۸	۲/۱۶	۰/۷۵	همکاری در ایجاد مناطق قرق	
۱	۳/۷	۱/۴۵	همکاری در ایجاد چاله و گودال در مرتع	
۷	۲/۳۰	۱/۰۸	همکاری در ایجاد کنتور فارو	
۶	۲/۶۰	۱/۸۰	همکاری در بذریاشی	
۱	۳/۴۶	۰/۵۱	همکاری در حفاظت از طرح‌های اجرا شده	حفاظت از مراتع
۲	۳/۱۰	۰/۸۴	همکاری در قرق عرصه‌های بوته‌کاری شده	
۳	۲/۹۰	۰/۸۱	همکاری در بهبود وضعیت مرتع	
۷	۲/۳۰	۰/۷۲	همکاری در حفاظت از مرتع	
۵	۲/۷۳	۱/۰۵	همکاری در نگهداری قرق	
۴	۲/۸۵	۱/۱۶	همکاری در کنترل و اطفای حریق در مرتع	
۶	۲/۵۰	۱/۱۴	همکاری با محافظان عرصه‌های مرتعی	
۱	۳	۰/۶۴	همکاری در تأمین و توسعه منابع آب آشامیدنی دام	
۳	۲/۷۶	۰/۶۱	همکاری در ایجاد آبشخوار در نقاط مختلف مرتع	
۵	۲/۳۸	۰/۵۷	همکاری در خروج دام مازاد بر ظرفیت از مرتع	
۴	۲/۵۶	۰/۷۳	همکاری در زمان ورود و خروج دام از مرتع	
۲	۲/۷۷	۰/۸۶	همکاری در جمع‌آوری بذرها و گیاهان مرتعی	
۶	۲/۱۰	۰/۸۵	همکاری در ایجاد تأسیسات در مرتع	

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۳ به مقایسه میزان مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتعداری در سه بخش احیا و توسعه، حفاظت و بهره‌برداری پرداخته است. ۵ درصد پاسخگویان میزان مشارکت خود را در برنامه‌های اصلاحی طرح‌های مرتعداری در حد خیلی زیاد، ۵۲/۷ درصد زیاد، ۲۱/۵ درصد متوسط، ۱۵/۳ درصد کم ارزیابی کرده‌اند و حدود ۵/۵ درصد از آن‌ها هیچ‌گونه مشارکتی نداشته‌اند. ۸۵/۸ درصد از بهره‌برداران اظهار کرده‌اند که میزان همکاری و مشارکت آن‌ها در برنامه‌های حفاظتی در حد متوسط تا بسیار زیاد بوده است. ۸ درصد نیز هیچ مشارکتی در این زمینه نداشتند. همچنین همکاری و مشارکت ۴۶/۵ درصد بهره‌برداران در برنامه‌های بهره‌برداری موجود در طرح‌های مرتعداری در حد زیاد، ۲۵ درصد در حد متوسط و ۲۱ درصد در حد کم بوده است و ۳/۱ درصد نیز هیچ مشارکتی در این برنامه‌ها نداشتند.

جدول ۳. درصد میزان مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتعداری به تفکیک سطح مشارکت

میزان مشارکت (بر حسب درصد)					سطح مشارکت
خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	هیچ	
۵	۵۲/۷	۲۱/۵	۱۵/۳	۵/۵	احیا و توسعه مراتع
۱۰/۳	۳۹/۸	۳۵/۷	۶/۲	۸	حفاظت از مراتع
۴/۴	۴۶/۵	۲۵	۲۱	۳/۱	بهره‌برداری از مراتع

مأخذ: یافته‌های تحقیق

وضعیت دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده در بین بهره‌برداران

به منظور اولویت‌بندی عوامل مرتبط با دوره‌های آموزشی و ترویجی، ۹ عامل شناسایی شدند و به صورت سؤال در قالب طیف لیکرت از بهره‌برداران مورد سنجش قرار گرفتند. سپس میانگین و انحراف معیار هر عامل محاسبه گردید. نتایج نشان می‌دهد که تعداد دوره‌های آموزشی-ترویجی، میزان انطباق برنامه‌های ارائه شده با وضعیت منطقه و واضح بودن مطالب آموزشی نسبت به سایر عوامل از اولویت بیشتری برخوردارند. در مقابل، امکانات و کادر آموزشی دوره‌های

آموزشی- ترویجی نیز در اولویت‌های آخر قرار دارند و دارای درجه اهمیت کمتری هستند (جدول ۴).

جدول ۴. عوامل مرتبط با دوره‌های آموزشی و ترویجی برگزار شده در بین بهره‌برداران

اولویت	میانگین	انحراف معیار	عوامل
۱	۱/۷۲	۰/۵۲	تعداد دوره‌های آموزشی - ترویجی برگزار شده
۲	۳/۱۷	۰/۹۸	میزان انطباق برنامه‌های ارائه شده با وضعیت منطقه
۳	۲/۹۳	۱/۲۳	واضح بودن مطالب آموزشی
۴	۲/۳۴	۱/۰۵	کاربردی بودن مطالب آموزشی
۵	۲/۳۵	۱/۱۴	جدید بودن مطالب ارائه شده در دوره‌ها
۶	۲/۲۷	۱/۱۳	کیفیت دوره‌های برگزار شده
۷	۲/۲۰	۱/۱۵	زمان برگزاری و تشکیل دوره‌ها
۸	۲/۰۴	۱/۰۹	امکانات دوره‌های برگزار شده
۹	۱/۷۹	۱/۰۱	کادر آموزشی و قدرت بیان مربی‌ها در دوره‌ها

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج ارتباط مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های طرح‌های مرتعداری با عوامل دوره‌های آموزشی

نتایج حاصل از ضریب همبستگی پیرسون در جدول ۵ نشان می‌دهد که بین تمام عوامل مرتبط با دوره‌های آموزشی- ترویجی و میزان مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های طرح‌های مرتعداری (شامل مجموع امتیاز مشارکت در برنامه‌های اصلاحی و توسعه‌ای، حفاظتی و بهره‌برداري) رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار وجود دارد. در این بین، تعداد دوره‌های آموزشی- ترویجی برگزار شده دارای بیشترین همبستگی و کادر آموزشی و قدرت بیان مربیان دارای کمترین ضریب همبستگی با مشارکت می‌باشند. این یافته نشان می‌دهد که برگزاری دوره‌های آموزشی- ترویجی نقش تعیین‌کننده‌ای در میزان مشارکت بهره‌برداران در برنامه‌های طرح‌های مرتعداری دارد. نتایج

حاصل از ضریب همبستگی پیرسون در جدول ۶ نیز نشان می‌دهد که بین شاخص دوره‌های آموزشی - ترویجی (شامل مجموع امتیاز عوامل مرتبط با دوره‌های آموزشی-ترویجی) با مشارکت بهره‌برداران در ابعاد مختلف نیز رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار وجود دارد.

جدول ۵. نتایج آزمون همبستگی عوامل آموزشی - ترویجی با میزان مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های

مرتعداری

عوامل آموزشی-ترویجی	ضریب همبستگی (۲)	سطح معنی‌داری
تعداد دوره‌های آموزشی - ترویجی برگزار شده	۰/۶۶۰	۰/۰۰۰
میزان انطباق برنامه‌های ارائه شده با وضعیت منطقه	۰/۵۴۱	۰/۰۰۰
کیفیت دوره‌های برگزار شده	۰/۴۷۸	۰/۰۰۰
واضح بودن مطالب آموزشی	۰/۴۱۰	۰/۰۰۰
کاربردی بودن مطالب آموزشی	۰/۳۸۴	۰/۰۰۰
جدید بودن مطالب ارائه شده در دوره‌ها	۰/۳۴۲	۰/۰۰۰
زمان برگزاری و تشکیل دوره‌ها	۰/۲۱۰	۰/۰۳۱
امکانات دوره‌های برگزاری	۰/۲۵۳	۰/۰۱۲
کادر آموزشی و قدرت بیان مربی‌ها در دوره‌ها	۰/۱۱۵	۰/۰۴۶

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۶. نتایج آزمون همبستگی سطوح مشارکت با متغیر آموزشی - ترویجی

سطوح مشارکت	ضریب همبستگی (۲)	سطح معنی‌داری
مشارکت در اصلاح و توسعه مراتع	۰/۸۰۱	۰/۰۰۰
مشارکت در حفاظت از مراتع	۰/۷۵۶	۰/۰۰۰
مشارکت در بهره‌برداری از مراتع	۰/۶۳۳	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

یافته‌ها نشان‌دهنده آن است که اغلب پاسخگویان بی‌سواد و یا سوادى در حد دوره ابتدایى داشتند. نتایج همچنین نشان داد که بهره‌برداران در برنامه‌های اصلاحی مانند ایجاد چاله و گودال در مرتع، تأمین نیروی کارگری جهت احیا و اصلاح و تأمین ابزارها و نهاده‌ها جهت این عملیات مشارکتی بیشتر نسبت به سایر موارد داشته‌اند. این امر بیانگر آن است که بهره‌برداران در مسائل مرتبط با خود، مشارکت و همکاری زیادی داشته‌اند. همچنین همکاری در حفاظت از طرح‌های اجرا شده و همکاری در تأمین و توسعه منابع آب آشامیدنی دام مهم‌ترین برنامه‌های مشارکتی بهره‌برداران در زمینه حفاظت و بهره‌برداری از طرح‌های مرتعداری بوده‌اند. در مجموع، نتایج نشان می‌دهد که بهره‌برداران برای حفاظت، احیا و بهره‌برداری صحیح از مراتع خود ارزش قائل شده‌اند و نسبت به همکاری در تمام زمینه‌ها دریغ نکرده‌اند، زیرا به این درک رسیده‌اند که برنامه‌های طرح‌های مرتعداری برای بهبود وضعیت مراتع مورد چرای دام‌های خویش بوده است.

بخشی دیگر از یافته‌ها نشان داد که بهره‌برداران اولویت بیشتری به تعداد برگزاری دوره‌های آموزشی - ترویجی و منطبق بودن برنامه‌های ارائه شده با وضعیت منطقه داده‌اند. نتایج به‌دست آمده از ضریب همبستگی نیز ارتباط مثبت نسبتاً قوی و معنی‌داری بین دو عامل مذکور و میزان مشارکت را نشان داد. همچنین نتایج به دست آمده از آزمون همبستگی بین عوامل مرتبط با دوره‌های آموزشی - ترویجی و میزان مشارکت حاکی از آن است که بین تمام این عوامل و میزان مشارکت رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار وجود دارد که نشان از نقش مهم و تعیین‌کننده دوره‌های آموزشی - ترویجی در میزان مشارکت مردمی دارد. علاوه بر این، یافته‌ها نشان داد که ارتباط مثبت و معنی‌داری بین برگزاری دوره‌های آموزشی - ترویجی و ابعاد مختلف مشارکت بهره‌برداران وجود دارد که خود بیانگر پیوستگی برنامه‌ها با یکدیگر است به طوری که همکاری در تمام زمینه‌ها باعث موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری می‌شود. با توجه به این نتایج، پیشنهادهایی به شرح زیر به منظور افزایش مشارکت اعضای تعاونی‌های مرتعداری در اجرای طرح‌های مرتعداری و

اتریبخشی هر چه بیشتر دوره‌های آموزشی- ترویجی در تحقق اهداف تعاونی‌های مرتعداری ارائه می‌گردد:

- با توجه به همبستگی بالا بین تعداد دوره‌های آموزشی- ترویجی و میزان مشارکت بهره‌برداران، سعی شود تعداد بیشتری از این دوره‌ها و با موضوعات مختلف برگزار گردد.
- سعی شود دوره‌های آموزشی-ترویجی منطبق با مشکلات موجود در منطقه باشد.
- به دلیل سطح سواد پایین اکثر بهره‌برداران، توصیه می‌گردد مطالب واضح و روشن در دوره‌های آموزشی- ترویجی ارائه گردد و تا حد امکان از فیلم و بازدید صحرایی استفاده شود.
- توصیه می‌گردد به دلیل مشکلات بهره‌برداران برای شرکت در دوره‌های آموزشی- ترویجی، این دوره‌ها در زمان مناسب و با هماهنگی و همچنین با امکانات مطلوب برگزار شوند.
- برای برگزاری دوره‌های آموزشی- ترویجی از کادر مناسب آموزشی و مربیانی استفاده شود که با خصوصیات منطقه تناسب بیشتری دارند.

منابع

۱. امیرنژاد، ح.، و رفیعی، ح. (۱۳۸۸). بررسی تأثیر عوامل اقتصادی - اجتماعی بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری. مرتع، ۳ (۴)، ۷۱۰-۷۲۲.
۲. جلالی، م.، و کرمی، ع. (۱۳۸۵). تعیین عوامل مؤثر بر مشارکت مرتعداران در تعاونی‌های مرتعداری استان کردستان. مجله پژوهش و سازندگی، شماره ۷۰، ۳۵-۴۵.
۳. حیدری، ق.، عقیلی، س.م.، بارانی، ح.، قربانی، ج. و محبوبی، م. (۱۳۸۹). تحلیل همبستگی بین وضعیت مرتع و میزان مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری (مطالعه موردی مراتع بلده - استان مازندران). مرتع، ۴ (۱)، ۱۳۸-۱۴۹.
۴. خاتون‌آبادی، ا.، مظفرامینی، ا. و میرزاعلی، ع. (۱۳۸۰). عوامل بازدارنده مشارکت دامداران در احیای مراتع آق‌قلا در استان گلستان. مجله علوم آب و خاک (علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی)، ۵ (۱)، ۳۹-۵۵.

۵. خان‌محمدی، م.، آریاپور، ع. و رزاقی، م.ح.، (۱۳۹۱). اولویت‌بندی موانع مشارکت در طرح‌های مرتعداری از دیدگاه کارشناسان (نمونه موردی: استان تهران- دشت لار). فصلنامه اکوسیستم‌های طبیعی ایران، ۲(۳)، ۹۹-۱۱۰.
۶. خلیقی، ن. و حسن قاسمی، ت.م.، (۱۳۸۳). بررسی تأثیر مسائل اقتصادی- اجتماعی بر میزان مشارکت دامداران در طرح‌های مرتعداری (شمال استان گلستان). مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۱(۱)، ۱۸۱-۱۹۰.
۷. رضوانفر، ا. و شریف‌زاده، ا. (۱۳۸۲). جنگلداری اجتماعی رهیافتی نظام‌مند برای توسعه پایدار منابع جنگلی با مردم و برای مردم. فصلنامه روستا و توسعه، ۴(۲۴)، ۴۹-۷۵.
۸. روحی، ف.، امیرنژاد، ح.، حیدری، ق. و قربانی، ج. (۱۳۸۹). بررسی نقش عوامل اجتماعی بهره‌برداران بر میزان مشارکت آنان در اجرای طرح‌های مرتعداری (مطالعه موردی: مراتع شهرستان قائمشهر). مرتع، ۴(۳)، ۴۷۴-۴۸۳.
۹. شریعتی، م.، زیادبخش، س. و ورامینی، ن. (۱۳۸۴). عوامل مؤثر بر مشارکت روستائیان جنگل‌نشین در حفاظت از جنگل‌های شمال و غرب کشور. مجله جنگل و مرتع، شماره ۶۷، ۶۷-۴۷. ۵۷
۱۰. طالب، م. و نجفی اصل، ز. (۱۳۸۹). آموزه‌هایی از روند مشارکت روستایی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۱(۲)، ۲۷-۴۸.
۱۱. محمدی، م.، سعدالدین، ا.، محبوبی، م. و بارانی، ح. (۱۳۸۹). تحلیل عوامل مؤثر بر مشارکت کشاورزان در اجرای عملیات آبخیزداری در حوزه آبخیز چهل‌چای در استان گلستان، مجموعه مقالات ششمین همایش ملی علوم و مهندسی آبخیزداری ایران. دانشگاه تربیت مدرس.
۱۲. ورمزیاری، ح. و حسینی، س.م.، (۱۳۸۸). بررسی میزان مشارکت عشایر بخش دیشموک، در طرح‌های توسعه روستایی. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۰(۳)، ۱۰۱-۱۱۸.
13. Blackstock, K. L., & Richards, C. (2007). Evaluating stakeholders involvement in river basin management: A Scottish case study. *Journal of Water Policy*, 5, 493- 512.

14. Chowdhury, S. (2004). *Participation in forestry: A study of peoples participation on the social forestry policy in Bangladesh: Myth or reality?* University of Bergen: Department of Administration and Organization Theory.
15. CIS (2003). *Public participation in relation to the water framework directive*. Guidance document No.8. Produced by Working Group 29.
16. Djodjowin, L. (2000). *Participatory management of natural resources in Benin: case study of the Bassila subdistrict, Atacora district*. Proceeding of the International Workshop on Community Forestry in Africa, Gambia. Retrieved from <http://www.ftp.fao.org/docrep/fao/006/x7760b/X7760B21.pdf>
17. Dolisca, F., Douglas, R., Joshua, M., Dennis, A., & Curtis, M. (2006). Factors influencing farmers participation in forestry management programs: A case study from Haiti. *Journal of Forest Ecology and Management*, 236, 324-331.
18. Faham, E., Rezvanfar, A., & Shamekhi, T. (2008). Analysis of socio-economic factors influencing forest dwellers participation in reforestation and development of forest areas (the case study of West Mazandaran, Iran). *American Journal of Agricultural and Biological Sciences*, 3(1), 438-443.
19. Garforth, C., Van Schoot, C., & Maarse, L. (1988). The role of extension in developing the use of rangelands. *Agricultural Administration and Extension*, 30,325-334.
20. Glendinning, A., Mahapatra, J., & Mitchell, C., (2001). Modes of communication and effectiveness of agroforestry extension in Eastern India. *Journal of Human Ecology*, 29(3), 283-305.
21. Liu, J., Yun, L., Liya, S., Zhiguo, C., & Baoqian, B. (2010). Public participation in water resources management of Haihe River Basin, China. the analysis and evaluation of status quo. *Journal of Environmental Sciences*, 2(1), 1750-1758.
22. Oba, G., (2012). Harnessing pastoralists' indigenous knowledge for rangeland management: three African case studies. *Pastoralism: Research, Policy and Practice*, 2(1), 1-25.

23. Ozerol, G., Newig, J., (2008). Evaluating the success of public participation in water resources management: Five key components. *Journal of Water Policy*, 10, 639- 650.
24. Wodlu, T., Tadesse, F., & Waller, M.K. (2013). *Women's participation in agricultural cooperatives in ethiopia*. Washington DC: International Food Policy Research Institute.
25. World Bank (1996). *The World Bank Participation Sourcebook*. Washington DC: World Bank.

Impact of Extension Education Courses on Participation of Stakeholders in Conducting Rangeland Cooperative's Projects in Gonbad-e-Kavoos Township

M.R. Shahraki^{1}, A. Abedi-Sarvestani², B. Behmanesh³, N. Gholami⁴*

Received: 25/06/2013 Accepted: 02/12/2013

Abstract

This study aimed to examine the impact of extension education courses on participation of Stakeholders in conducting rangeland cooperative's projects in Gonbad-e-Kavoos Township. The study applied survey research and questionnaire was used for gathering data from the stakeholders who were involved in 13 rangeland management projects. The sample size of 234 was generated by the use of Krejcie and Morgan Table. Results showed that stakeholders had the most participation in different projects such as renovation plans, volunteer labors, participating in conservation projects, participating in enclosure shrub planting areas and providing water resources for livestock and making watering points. Results from correlation coefficient between extension factors and stakeholders' participation showed a positive and significant relationship between all factors and participation of stakeholders included participation in the development and modification of pastures, participation in rangeland conservation and participation in contributing to the exploitation of pastures with .80, 0.75 and 0.63 correlation coefficients respectively. According to the research findings, recommendations are provided such as: Diversification of educational programs, matching the content of extension education courses with operational problems of pastures. Greater use of audio visual aids and field trips due to the low literacy level of most stakeholders were highly recommended.

Keywords: Education, Participation, Stakeholders, Rangeland Cooperatives, Rangeland Projects

1. Former Master Student, Department of Rangeland Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resource, Gorgan, Iran

* Corresponding Author E-mail: m.rshahraki@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resource, Gorgan, Iran

3. Assistant Professor, Department of Rangeland Management, University of Gonbad Kavoos, Gonbad Kavoos, Iran

4. Ph.D. Student, Department of Rangeland Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources. Gorgan, Iran